

УДК 811.161.2'28(477.51)

ДОСЛІДЖЕННЯ В. М. ПАЩЕНКО В ГАЛУЗІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

Бережняк В. М.

У статті подані напрацювання В. Пащенко в галузі діалектології української мови.

Ключові слова: мова, наріччя, діалект, говірка, мовний континуум, діалектна мікросистема, дифтонги.

В статье представлены наработки В. Пащенко в отрасли диалектологии украинского языка.

Ключевые слова: язык, наречие, диалект, говор, языковой континуум, диалектная микросистема, дифтонги.

The article deals with the works by V. Paschenko in the branch of dialectology of the Ukrainian language.

Key words: language, colloquialism, dialect, accent, language continuum, dialectical microsystem, diphthongs.

Серед українських мовознавців сьогодні вирізняється постать Валентини Пащенко – багатогранного філолога з виразною домінантою діалектологічних інтересів. Валентина Михайлівна Пащенко належить до сучасного покоління українських філологів. Необхідність творчої праці формували останні десятиліття існування СРСР, який розпався й викликав економічну кризу, кризу духовну; складні роки перебудови, утвердження України як самостійної держави, переосмислення цінностей на зламі століть. Усе це додавало сили. А ще особлива аура, яка огорнула Валентину Пащенко з перших днів навчання на філологічному факультеті Ніжинського державного педагогічного інституту імені М. В. Гоголя. Після отримання кваліфікації вчителя української мови і літератури вона крок за кроком ішла вперед, удосконалюючи свій фаховий рівень у середній школі, в медучилищі і, нарешті, починаючи з лютого 1980 року, у вищій школі. Робота на кафедрі української мови славнозвісного гоголівського вузу окрилювала, підносила, вивисувала, давала можливість займатися наукою, зростати.

З роками коло інтересів В. М. Пащенко розширювалося. За тридцять два роки роботи її на кафедрі української мови виголошено тисячі лекцій, проведено незліченну кількість практичних занять з багатьох дисциплін мовознавчого циклу. Але улюбленою справою стали історична фонетика та діалектологія. Метою цього дослідження є здійснити огляд діалектологічних праць Валентини Пащенко, адже для неї діалектологія – наука конкретно зафіксованого факту, яка з роками стала не тільки заняттям, а й сутністю, буття, джерелом емоційної і творчої наснаги. Поштовхом до цього певною мірою став мовознавчий проект в Україні – збір матеріалів до Атласу української мови. Відділ діалектології Інституту української мови націлював на цю роботу викладачів вузів та студентів, що поступово сформувало стійке переконання в неперехідному значенні діалектних фактів, у їх широких інтерпретативних можливостях. Збирання матеріалів, опрацювання записів, написання статей, монографій – усе це змінювало обличчя української діалектології. Захоплювала магічна сила діалектичного розмаїття української мови, про яке не можна було не писати. В. Пащенко у цій науці цікавило все, а найбільше історична фонетика. Згодом вона видрукувала ґрунтовні статті про особливості вокалізму східнополіської системи, рефлексі давнього [e] на Східному Поліссі, мовний потенціал діалектної мікросистеми м. Ніжина, голосні фонемі середньонаддніпряньського регіону, надбузько-поліську мікросистему як структурний компонент північноукраїнської макросистеми, мовознавчі інтереси Всеволода Ганцова та ін. Усе це проблеми, в які, наче за ланцюговою реакцією, входила В. М. Пащенко, окреслюючи в них нову проблематику та нові шляхи дослідницького пошуку.

Валентина Пащенко закохана в рідний край, безмежно любить українську землю, тому не дивно, що найбільшу частину своїх наукових інтересів зосередила на вивченні поліських говорів. Коли йдеться про величну багатомірність, гармонію діалектів, їх ще не сповна використані для науки й культури свідчення, то, здається, у цю мить для неї все інше, крім народної мови, перестає існувати. Фонетичний напрям своїх досліджень В. М. Пащенко реалізувала в численних статтях про фонологічно релевантні особливості вокалізму східнополіської діалектної мікросистеми, про факультативні варіанти вокалізму цієї системи.

Фонологічна система лівобережнополіських говорів, її структура, динаміка в історичному й ареальному аспектах завжди цікавили й цікавлять дослідників. Її вивчали такі науковці, як В. Ганцов, Т. Назарова, Ф. Жилко, П. Лисенко, І. Матвіяс, О. Біла, О. Синявський, О. Никончук, П. Романюк, А. Залеський, М. Толстой та ін. Та дослідники говірок здебільшого залишають поза увагою специфіку фонологічної системи, а вдаються до узагальнення характерних особливостей діалектних систем і макросистем. На ці особливості й звернула увагу В. М. Пащенко. Глибоко проаналізувавши систему голосних фонем у наголошеній (їх вісім) та ненаголошеній (їх шість) позиціях, мовознавець приходиться до висновку, що в складі лівобережнополіських говірок на фонетичному рівні зафіксовано сталі (вживаються у всіх типах говірок) та спорадичні системи зв'язкових одиниць (вживаються не в усіх діалектних мікросистемах) [1, с. 209]. Нерегулярність уживання голосних та їх кількісний склад зумовлюються суперсегментними факторами: позицією фонем у слові, контрастом наголошених та ненаголошених складів за тривалістю та інтенсивністю, своєрідністю фонетичної системи, пов'язаної зі специфікою етимологічного розвитку окремих голосних. Особливістю системи Лівобережного Полісся є те, що всі фонетичні процеси мають спорадичний характер. Такі ж результати відбито на картах Атласу української мови. Фонологічні ознаки лівобережнополіських говорів відповідають північноукраїнській діалектній мікросистемі [2, с. 395].

Вивчаючи рефлекси давнього [e] в східнополіській системі, Валентина Пащенко обстежила говірки Козелецького, Прилуцького, Ріпкинського, Менського, Чернігівського, Бобровицького, Щорського, Ніжинського, Бахмацького районів Чернігівщини. Рефлекси досліджуваного звука виявилися під наголосом і в ненаголошеній позиції. У ненаголошеній позиції зафіксовано [a]<[e] в коренях слів: [з'ат'], [п'ят'], [д'акват']; у флексіях іменників середнього роду: [хлоп'а], [курч'а], [лош'а]; у закінченнях дієслів 3 ос. мн. II дієвідміни теперішнього часу: [спл'ат'], [лиж'ат'], [сид'ат'] здебільшого зі збереженням м'якості попереднього приголосного.

На місці ненаголошеного [a]<[e] зберігається [e] в коренях [девеносто], [йечмен'], [памет']; у закінченнях дієслів 3 ос. мн. теперішнього часу: [л'убет'], [лазет'], [ходет'].

Спорадично чується [e] в дієслівній частці –ся: [ж е н и ц': е], [з д а й е ц': е]. Усе це свідчить про певну стійкість розглядуваної риси, яка є "гарантованою" північноукраїнською ознакою. Дослідниця переконана, що з цієї причини Полісся й сьогодні залишається архаїчною зоною всього слов'янського світу [3, с. 79].

Працюючи над системою голосних фонем, В. М. Пащенко постійно тримає в полі зору факультативні варіанти вокалізму [4]. У статті "Факультативні варіанти вокалізму лівобережнополіської системи діалектних мікросистем" такі алофони, а це "безліч звуків мовлення, частково тотожних, частково близьких один до одного в артикуляційному відношенні, які зустрічаються у різних мовленнєвих потоках, у складі значущих одиниць" [4, с. 23]. Ці міркування спонукали до дальшого аналізу зібраного фактичного матеріалу в селах Ніжинського, Менського, Носівського, Прилуцького, Новгород-Сіверського, Борзнянського, Сосницького, Куликівського районів Чернігівської області. Виявлено чотири рівні підняття голосних у наголошеній позиції та три рівні підняття голосних у ненаголошених складах. Дослідниця вважає, що скорочення відбулося за рахунок голосних неоднорідного творення, які функціонують у наголошених складах. В. М. Пащенко відзначає також явище аналогії фонетичних і лексичних відповідників та безпосереднє запозичення. Територіальна близькість до інших діалектних систем, запозичення подібних явищ з російської мови залишилися тими чинниками під дією яких, наприклад, звук [o] міг з'явитися там, де раніше його не було.

Інший напрям досліджень – Полісся в мовознавчих інтересах окремих учених-діалектологів – знайшов продовження в численних статтях. Так, зокрема, у величезному ареалі лінгвістичних інтересів К. Михальчука виявилось місце й для порівняно невеликого Полісся. К. Михальчук запропонував перший опис українських діалектів і порушив проблему територіально-діалектного порядку української мовно-етнічної території. В основу класифікації він поклав лінгвістичний, етнічний, географічний критерії і вважає, що поліське наріччя поширене в північній частині Чернігівської, Київської, Волинської губернії, на півдні Мінської та ряді повітів Гродненської губерній.

У поліському наріччі К. П. Михальчук виділяє сіверське, власне поліське (середньополіське), підляське і чорноруське піднаріччя.

В. М. Пащенко помітила, що К. Михальчук спонукав дослідників вивчати говори мови в їх конкретних рисах на різних мовних рівнях: а) у фонетичному відношенні; б) в етимологічному аспектах. Він називає поліське наріччя давньодревлянським і пристає до думки О. Соболевського про поділ української мови на два наріччя: північне й південне. Мовлення поліського (північномалоруського) піднаріччя охоплювало всю область південної течії Дніпра та його приток. В. М. Пащенко вважає, що детального аналізу говірок на всіх мовних рівнях у першому діалектному дослідженні К. Михальчука “Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины” (1871) бути не могло, оскільки ще не було їх детального обстеження. Але визначальні фонетичні та морфологічні риси описані. Думки К. Михальчука про виникнення дифтонгів, їх зміни, утворення звука [i] на матеріалі поліських діалектів мають і тепер першорядне значення в науці [5, с. 104], хоча помилкою його є те, що він неправильно зараховував до поліського наріччя білоруські говори та помилявся у визначенні східнополіських говорів, які мають риси білоруської та російської мов.

Інший дослідник поліських говорів – В. Ганцов – висловив думку про те, що “північна група (поліські й підляські говори) становить одну діалектичну цілісність об’єднану комплексом аналогічних фонетичних з’явищ, що розвилися на ґрунті давнього принципу відрізнєння ненаголошених і наголошених складів у цих говорах. Давніше територія цієї діалектичної групи була ширша, сягаючи далі на південь і на Лівобережжі, і на Правобережжі” [6, с. 76].

Як зазначає В. М. Пащенко, у працях “Діалектологічна класифікація українських говорів (з картою)” (1923), “Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку” (1923), “Діалектологічні межі на Чернігівщині” (1925) В. М. Ганцов запропонував системну і науково довершену мовну картину вокалізму поліського наріччя, підкреслюючи, що всі північні говори визначаються звуковими рисами. У цих статтях визначено інвентар голосних фонем північноукраїнської макросистеми діалектних систем, здійснено їхнє групування у фонологічній опозиції, виявлено реалізацію кожної з них, з’ясовано залежність репрезентації фонем від ряду позицій, різних для наголошеного й ненаголошеного вокалізму та окремих груп говірок Полісся. В. М. Ганцов зумів реконструювати найархаїчніший стан цього наріччя. Він наводить давніші форми, часто навіть одиничні, справедливо вважаючи, що спорадичні мовні форми так само варто фіксувати, оскільки вони рідко вживані, не випадкові, а уникнення їх в описі змінило б образ наріччя.

В. М. Пащенко констатує, що результати спостережень В. М. Ганцова збагачують фонетику діалектної та сучасної української мови важливими науковими свідченнями, поглиблюють теорію міжмовних контактів.

Полісся вабило до себе своєю старовиною та своєрідністю й білоруського мовознавця Ю. Карського. Академік брав активну участь у виділенні Полісся на основі лінгвальних фактів, класифікації його систем діалектних мікросистем. Учений цілком справедливо зазначав, що найважливіші риси сучасної української мови іноді настільки давні, що деякі з них помітні ще у пам’ятках XII ст. У статті “Полісся у мовознавчих інтересах Ю. Ф. Карського” В. Пащенко акцентує увагу на критерії поділу систем діалектних мікросистем на північну та південну групи, які називає білоруський дослідник: наявність дифтонгів у північній групі говорів і відсутність їх у південній. Але Ю. Карський пропонує виділити ще третю групу говорів – карпатську, яка відрізняється від двох інших наявністю артикуляційно відмінних зв’язків [ы] та [и] з різними рефlekсами [o], [e] в новозакритих складах та деякими лексичними особливостями [7, с. 36]. У статті також представлено кілька фрагментів обґрунтування системи вокалізму Полісся в працях Ю. Карського. Авторка статті переконана,

що думки й спостереження Ю. Карського щодо виникнення дифтонгів, їх зміни, представлені на матеріалі поліських діалектів, мають ще й зараз першорядне значення в науці. Важливим є те, що для визначення основи українсько-білоруських діалектних мікросистем змішаного чи перехідного типу академік Ю. Ф. Карський брав до уваги лише характер вимови давніх [e], [i] (i) та приголосних перед ними. В українських говірках приголосні перед цими голосними тверді, а звук [i] (i) відбивається як специфічний звук переднього ряду високого підняття з дещо обмеженою артикуляцією, чого немає в білоруських говірках.

В. М. Пащенко упродовж десятиліть здатна на послідовне відстоювання своєї наукової позиції щодо актуальності діалектологічних досліджень. Вона постійно підкреслює евристичну цінність діалектних свідчень для пізнання мови як цілісного в часі і просторі феномена. Багато уваги дослідниця приділила вивченню фонологічно релевантних ознак діалектних мікросистем Ніжинщини та м. Ніжина зокрема.

Ніжинський район входить до складу Чернігівської області, яка лежить у басейні Десни й Остра в межах Придніпровської низовини. Поліська макросистема діалектних систем української мови в цілому й діалектна мікросистема Ніжина зокрема відображають історичний процес формування української літературної мови, а тому декодування їх мовного потенціалу на всіх структурних рівнях може стати поповненням до наукових досліджень північноукраїнського наріччя: з'явиться можливість на конкретних прикладах простежити деякі специфічні його риси, відмінні від інших регіоналізмів. Здійснюючи інтерпретацію зібраного матеріалу під час обстеження цієї території в 2004–2010 роках, Валентина Пащенко визначає двадцять чотири фонетичні особливості говірки м. Ніжина та одинадцять граматичних особливостей [8, с. 24–25]. Визначаючи напрям модифікацій і характер явищ у ніжинських говірках, вона називає конкретні причини цих процесів: вплив української літературної мови, запозичення з інших діалектних мікросистем і систем (найбільше російської). В усіх лексико-систематичних групах є слова з польської мови. Завдяки впливу літературної мови в говірках Ніжинщини триває нівеляція в напрямі до норм цієї мови. Спорадичні явища менше нагадують північнодіалектні риси і розглядаються як архаїзми [1, с. 219; 9, с. 60].

В. М. Пащенко далека від створення теорій задля самих теорій, які не пояснюють конкретних мовних фактів. Вона завжди намагається йти далі – до конкретної реалізації певних теоретичних засад, постулатів у процесі розгляду конкретних мовних явищ. Звідси – значущість теоретичних висновків у її працях, побудованих на значному фактичному матеріалі. Підтвердженням цьому стали праці, присвячені розгляду підляської системи, яка є структурним компонентом поліської макросистеми [10, с. 98–103; 11, с. 115–118].

Підляські говори називають ще надбузько-поліськими. Підляшшя є ареалом, де співіснують мови й культури трьох братніх слов'янських народів: польського, українського й білоруського. Населення Південного та Північного Полісся є українського походження, а Східного – білоруського. Українські підляські говірки об'єднують у чотири діалектні системи: луговицьку, полівицьку, хмацьку та архаїчну. Дослідниця характеризує кожну з цих систем, глибше зупиняючись на фонетичних особливостях: “укання”, наближення [e] до [и], [и] до [e], [e] до [i], пом'якшення й ствердіння приголосних перед [e], [i], злиття [i], [ы] в [и], уживання дифтонгів, монофтонгів. Ці говірки є найближчими до волинсько-поліських, хоча В. М. Пащенко пропонує їх визначити як четверту поліську систему діалектних мікросистем – надбузько-поліську [11, с. 118].

Невід'ємною складовою вивчення історії та сучасного стану мови В. М. Пащенко завжди вважала докладне пізнання діалектів, “живої народної мови”. З роками ареал її досліджень розширився. Оскільки в основу української літературної мови лягли говори південно-східного наріччя, авторка статті “Репрезентація голосних фонем середньонаддніпряньської системи діалектних мікросистем української мови” розглядає середньонаддніпряньські говори, на основі яких і моделюється це наріччя [12, с. 34]. Сьогодні для кількох мовних ландшафтів релевантними є такі опозиції: центр – периферія, північ – південь, захід – схід. Це дало підстави авторці виділити окремі групи говірок:

- 1) центральні, або наддніпряньські;
- 2) північні середньонаддніпряньські з окремими рисами середньо- і східнополіського діалектів;

3) західні середньонаддніпрянські з елементами подільського й волинського говорів південно-західного наріччя;

4) східні середньонаддніпрянські з окремими рисами північної й південно-західної діалектних систем;

5) південні середньонаддніпрянські.

Розглядаючи систему вокалізму цих груп говірок, дослідниця визначає шестифонемну структуру, типову для наголошеного вокалізму середньонаддніпрянських говорів, та п'ятифонемну структуру, типову для ненаголошеного вокалізму [12, с. 35].

Над проблемними питаннями діалектології В. М. Пащенко працювала також у співавторстві з В. М. Бережняк. Спільними зусиллями було створено ряд методичних посібників, хрестоматій, статей. Першим надбанням стала хрестоматія "Діалект і сучасність" (1998), у якій подано не тільки тексти живих народних говорів, а й методичні поради, як їх збирати й записувати, як використовувати ці тексти на практичних заняттях з української діалектології [13].

Збирання діалектного матеріалу викликало потребу в питальнику. Питальник Й. Дзендзелівського залишається актуальним і сьогодні. Але автори розробили інструкційну програму-питальник, адаптовану до збирання діалектизмів на Східному Поліссі [14].

У 2005 році була започаткована серія хрестоматій з методичними рекомендаціями для використання студентами філологічних факультетів на практичних заняттях та при написанні курсових і дипломних робіт. Першою стала хрестоматія "Поліська макросистема діалектних мікросистем української мови" [15]. Плідним у співпраці виявився 2007 рік, коли вийшли наступні хрестоматії діалектних текстів "Південно-західна макросистема діалектних систем української мови" [16] та "Південно-східна макросистема діалектних систем української мови" [17]. Крім текстів, у хрестоматіях подано детальний опис груп говорів конкретного наріччя, карти, вимоги до написання фонетичної транскрипції. У розділі "Методичні поради" визначено три кола завдань і запитань з метою систематизації умінь та навичок студентів, які спонукають їх до практичної діяльності. Діалектні тексти різнопланові й можуть виявитися цінними для етнолінгвістів, етнографів, фольклористів, істориків. У цьому ж році авторами підготовлено ще дві журнальні статті, які надруковано у збірнику "Література та культура Полісся". Це нові спостереження над специфікою вокалізму східнополіської системи [18, с. 8–19] та мовними особливостями творів Л. Глібова [19, с. 3–10]. В останній статті названо ряд слів діалектної мови, зафіксованих у байках поета: *кунделі* (собаки), *хвинтлив* (гуляв), *згодя* (потім), *проява*, *покіль*, *буцімто* та ін., які репрезентують полтавські говірки.

Останнім спільним доробком стала праця "Макросистеми діалектних систем української мови: Навчальний посібник з методичними рекомендаціями", яка перебуває у друці. Це цілий навчально-методичний комплекс з української діалектології, який містить багато порад студентові при вивченні дисципліни, контрольні завдання, вправи для виконання, теми для самостійної роботи, теми індивідуальних науково-дослідних завдань. У посібнику надруковано найважливіші статті з діалектології І. Матвіяса, М. Жовтобрюха, С. Бевзенка, П. Гриценка та інших учених-діалектологів.

Усі дослідження В. М. Пащенко з української діалектології стали науковим надбанням. Її глибоко переконливі думки читатиме не одне покоління. Побажаємо автору міцного здоров'я і нових творчих успіхів. Сподіваємося, що наукову скарбницю поповнять праці вченого про морфологічні та синтаксичні особливості діалектної мови Полісся та інших діалектних груп, а також про перехідні українсько-білоруські, українсько-російські говори.

Література

1. Пащенко В. М. Декодування фонологічного релевантних ознак діалектних мікросистем Ніжинщини / В. М. Пащенко // Поліське село: соціологічний та духовний виміри / редкол.: А. М. Черній, В. Ф. Ятченко, В. І. Волобуєв, В. Ф. Калуга, П. І. Лакида, П. Г. Шевченко та ін. – К. : Міленіум, 2007. – 240 с.

2. Пащенко В. М. Із спостережень над фонологічно релевантними особливостями вокалізму східнополіської системи діалектних мікросистем / В. М. Пащенко // Збірник наукових праць науково-дослідного інституту українознавства / за заг. ред.

П. П. Кононенко. – К. : Науково-дослідний інститут українознавства МОН України, 2007. – Т. XVII. – С. 389–396.

3. Пащенко Валентина. Рефлекси давнього [e] у східнополіській системі діалектних мікросистем української мови / В. Пащенко // Лінгвоукраїністика у вищих навчальних закладах : матеріали всеукраїнської конференції. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – С. 77–81.

4. Пащенко В. Факультативні варіанти вокалізму лівобережнополіської системи діалектних мікросистем / В. Пащенко // Наш український дім. – 2008. – № 2. – С. 23–27.

5. Пащенко Валентина. Полісся в мовознавчих інтересах К. П. Михальчука / В. Пащенко // Історія української лінгвістики : збірник наукових праць. – К. ; Ніжин : Наука-сервіс, 2001. – С. 102–106.

6. Пащенко В. М. Північноукраїнська система діалектного вокалізму у мовознавчих інтересах В. М. Ганцова / В. М. Пащенко // Репресовані мовознавці : збірник наукових праць. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – С. 76–81.

7. Пащенко В. М. Полісся у мовознавчих інтересах Ю. Ф. Карського / В. М. Пащенко // Ю. Ф. Карський і сучасне мовознавство : матеріали XI міжнародних Карських питань. – Ніжин ; Гродно : Міланік, 2008. – С. 35–36.

8. Пащенко В. Діалектна мікросистема української мови і сучасність / В. Пащенко // Наш український дім. – 2011. – № 1. – С. 23–27.

9. Пащенко В. М. Сучасний мовний потенціал діалектної мікросистеми м. Ніжина / В. М. Пащенко // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2010. – Вип. 58. – С. 59–64.

10. Пащенко В. М. Підляська система діалектних мікросистем у структурі поліської макросистеми / В. М. Пащенко // Репресовані мовознавці : збірник наукових праць. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – С. 98–103.

11. Пащенко В. Надбузько-поліська система діалектних мікросистем як структурний компонент північноукраїнської макросистеми / В. Пащенко // Український вимір : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Чернігів, 2009. – Вип. 2. – С. 115–118.

12. Пащенко В. Репрезентація голосних фонем середньонаддніпрянської системи діалектних мікросистем української мови / В. Пащенко // Наш український дім. – 2009. – № 1. – С. 34–36.

13. Пащенко В. М. Діалект і сучасність : хрестоматія / В. М. Пащенко, В. М. Бережнюк. – Ніжин, 1998. – 190 с.

14. Пащенко В. М., В. М. Бережнюк. Інструкційна програма-питальник з української діалектології / В. М. Пащенко, В. М. Бережнюк. – Ніжин, 2000. – 178 с.

15. Пащенко В. М. Поліська макросистема діалектних мікросистем української мови : хрестоматія / В. М. Пащенко, В. М. Бережнюк. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – 62 с.

16. Пащенко В. М. Південно-західна макросистема діалектних систем української мови : хрестоматія / В. М. Пащенко, В. М. Бережнюк. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – 67 с.

17. Пащенко В. М. Південно-східна макросистема діалектних систем української мови : хрестоматія / В. М. Пащенко, В. М. Бережнюк. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – 67 с.

18. Пащенко В. М. Спостереження над специфікою вокалізму східнополіської системи діалектних мікросистем / В. М. Пащенко, В. М. Бережнюк // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2007. – Вип. 34. – С. 8–19.

19. Пащенко В. М. Декодування мовних засобів ліризму у творах Л. І. Глібова / В. М. Пащенко, В. М. Бережнюк // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2007. – Вип. 39. – С. 3–10.